

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції: Закон України від 17 жовтня 2019 року № 198-ІХ. *Голос України офіційне видання* від 16.11.2019. № 220.

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-УІІ. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 49 ст. 2056.

3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 11. Ст. 51.

Циганов Віктор Васильович, провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат філософських наук, доцент

**ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ
ДЕМОКРАТІЇ: СПРОБА ПОЛІТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ**

Корупція стає особливо небезпечною коли починає боротися сама з собою.

Політична корупція - це посадові зловживання суб'єктів, наділених політичною владою (політичних і державних діячів, публічних службовців вищого рівня), спрямовані на досягнення політичних цілей (утримання та зміцнення влади, розширення владних повноважень) та/або з метою збагачення.

Основні проблеми існування, відтворення та попередження політичної корупції досліджуються науковцями, у тому числі й вітчизняними, досить давно. Але й досі поняття політичної корупції є дискусійним - відсутні загальноприйняті визначення її сутності, предмету, характерних рис і критеріїв, хоча це поняття досить широко вживається як у наукових працях, так і в сучасному політичному дискурсі. Досить поширений підхід відносити до політичної корупції всі корупційні діяння, що мають політичне підґрунтя. Заслуговує на увагу розглядати серед них сфери суспільних відносин, які є найбільш вразливими щодо корупції й водночас найтісніше пов'язані з політичною діяльністю, - діяльність політичних партій, виборчий процес, законодавчий процес, приватизація, бюджетний процес.

Особливості феномену політичної корупції

особливостей. Якщо корупцію можна визначити як поведінку, що виходить за межі формальних обов'язків публічної ролі під впливом приватних матеріальних або статусних цілей, те політична корупція є діянням, скоєним з наміром надати певну перевагу, несумісну з офіційними обов'язками посадової особи, яка незаконно й неправомірно використовує свій статус для отримання переваги для собі або іншої особи в цілях, що порушують права інших осіб. Для політичної корупції характерне прагнення її суб'єктів до нарощування свого владного потенціалу, часто без явної матеріальної вигоди.

Можна стверджувати, що перетворення політики в різновид зверхприбуткового бізнесу неминуче призводить до появи політичної корупції. Політична корупція проявляється в різних формах й політичних процесах. З урахуванням багатоманітності та специфіки прояву політичної корупції в умовах виборчих процесів виділяють навіть специфічний вид політичної корупції - електоральну корупцію. Її можна визначити як систему підкупу як виборців, так і тихнув, кого обирають. Відтак влада (державна, місцева) перетворюється на товар, який можна придбати лише за умови доступу до значних фінансових, матеріальних, інформаційних та інших ресурсів. Природа депутатського мандату, а саме його тимчасовий статус, може стати чинником корупційної поведінки його власника. На думку експертів, депутати представницьких органів часто постають перед дилемою: зберегти політичну підтримку виборців, гарантуючи, тим самим, подальше переобрання, чи прийняти грошову винагороду від лобістів, забезпечивши свій матеріальний статок. Правда, слід зауважити, що формування даної дилеми значною мірою залежить від конкретних взаємовідносин законодавців та організованих груп, що визначається політичною ситуацією в країні.

Є підстави виділити деякі основні специфічні риси політичної корупції:

- по-перше, політична корупція має набагато вужче коло тих, хто з нею безпосередньо стикається (і як об'єкт, і як суб'єкт корупційного діяння), що посилює її латентність. Політична корупція обертається в надто високих політичних колах, щоб стати елементом повсякденного практичного досвіду переважної більшості громадян. Просте порівняння кількості громадян, яким доводило давати хабара, скажімо, працівнику ДАІ з тими, кому точно відомо про аналогічні явища в політичній сфері, важко порівнювати;

- по-друге, далеко не завжди політична корупція має

- по-третє, дії втягнутих у коло політичної корупції осіб - політичних функціонерів, публічних політиків, чиновників - часто є більш тривалими в часі й мають, так би мовити, різновекторну спрямованість. Іншими словами, оскільки політичні корупціонери є людьми, що мають значні владні повноваження, широке коло знайомств і знаходяться у полях дії різного роду мереж політичного впливу, то й послуги, які надаються, є універсальними й стосуються різних сфер суспільного життя.

- по-четверте, на відміну від «звичайної», політична корупція майже легітимна як в оцінках громадської думки, так і в політичних колах. Праворуч у тому, що в контексті досить поширеного розуміння політики як «брудної справи», громадськість сприймає політичну корупцію як невід'ємну складову цього бруду й далеко не завжди ставитися до неї як до суспільно шкідливого явища. Серед політиків легітимність політичної корупції базується насамперед через її сприйняття як органічної частини політичного менеджменту й політичних технологій. Особливо це стосується так званих керованих демократій, де політики твердо упевнені в необхідності спрямування суспільно-політичних процесів у потрібному їм напрямку, у тому числі й за допомогою діянь, які класифікуються як політична корупція;

- нарешті, з огляду на всі вищезазначене, політична корупція має набагато більший прихований та інваріантний характер і далеко не завжди є очевидною для пересічного громадянина.

Незважаючи на приховані вияви політичної корупції та незалежно від її наслідків, її суспільна небезпечність та «корозійність» для основ суспільно-політичного ладу є загальновизнаними й ніким не ставитися під сумнів. Небезпечність політичної корупції пов'язана, насамперед, з тим, що вона призводить до принципових ціннісних зсувів у системі «засіб- ціль». У демократичній державі (навіть за розумів так званої часткової демократії) досягнення стратегічних і тактичних політичних цілей у системі державно-правових відносин передбачає застосування певних нормативно визначених засобів. Політична корупція призводить як до застосування не передбачених законом засобів, так і до переслідування корисливих (особистих, групових, кланових) цілей. Більше того, часто осуду підлягає не сам факт корисливої мотивації, а спосіб

Органічний елемент політичної системи

Що є живильним середовищем політичної корупції за розумів демократії? На нашу думку основними чинниками, що сприяють формуванню та розвитку явища політичної корупції є:

- низький рівень політичної культури суспільства, його невідповідність досягнутому формальному рівню демократії. Справді, якщо в державі прийнята демократична конституція, яка закріплює ключові принципи демократичного ладу й надає громадянам основні політичні права й громадянські свободи, а в суспільстві тривалий година залишаються панівними елементи «патріархальної» й «підданської» політичної культури, те за таких розумів політична корупція набуває небувалого розквіту;

- надмірне й активне втручання держави в економіку й приватне життя громадян, що призводить до ослаблення ринкових регуляторних механізмів, підміні їх жорстким нормативним регулюванням держави, а також до ерозії основ громадянського суспільства. Безневинне, на перший погляд, намагання держави розширити сферу свого контролю (часто це намагаються виправдати надзвичайною складністю процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві, та небезпеками, що йому загрожують) неминуче тягне за собою збільшення обсягу повноважень й сфери «відповідальності» як обраних політиків так і призначених політичних функціонерів;

- непрозорість системи державного управління, процесів вироблення політики та прийняття рішень на національному, регіональному й місцевому рівнях. Формування й закріплення в суспільній свідомості уявлення про політичну систему як своєрідну «чорну скриньку», продукт діяльності якої є результатом дії непізнаних, часто ірраціональних, механізмів і процесів, є прямою наслідком її нетранспарентності та мінімізації участі громадян у справах держави. За таких розумів, політична корупція стає органічним елементом політичної системи, більше того, корупційні діяння стають невід'ємною сполучною ланкою між етапами процесів вироблення політики та прийняття рішень. Торкнувшись тими живильного середовища корупції взагалі та політичної корупції зокрема, не можна не згадати про досить поширений у громадській думці посткомуністичних, особливо пострадянських, країн стереотип щодо нерозривності демократії та політичної корупції. Логічний ланцюжок, що поєднує ці два політичні явища, є доволі простим: оскільки в основі сучасної представницької демократії лежить принцип політичної конкуренції, а

пов'язаних з їм відносини власності певними сегментами посткомуністичних суспільств, те вищезгаданий стереотип має всі шанси на тривале існування. Що ж відбувається насправді? Чи є політична корупція вимушеною платою за демократичні свободи, таким собі супутником демократії на кшталт безробіття, що обов'язково супроводжує ринкову економіку? Почасті, так. Недемократичні системи (абсолютні монархії, різного роду автократії, тоталітарні режими) діють за принципово іншими правилами й на основі інших цінностей, які витісняють політичну корупцію з основного набору інструментів необхідних для політичної боротьби. Власне, поле цієї боротьби є надзвичайно вузьким, оскільки її метою або «призом» є не голоси виборців, а, скажімо, прихильність монарха або авторитарного правителя. Зайве говорити, що в недемократичних режимах про факти політичної корупції не повідомляють у мас-медіа і смороду не стають предметом журналістських розслідувань. Згадаємо, що за радянських часів тими влади та політичної боротьби в умовах соціалістичного суспільства взагалі не розглядались. Для більшості «вихованих» системою радянських людей поняття корупції або політичної боротьби в керівництві країни було несумісним з їхніми «переконаннями».

Спільна або системна хвороба посткомуністичних держав?

Хоча демократія об'єктивно може сприяти поширенню й розвитку політичної корупції, зауважимо, що масштаб і глибина цього явища залежати від якості демократії та рівня розвитку громадянського суспільства й політичної культури суспільства. У сучасних ліберальних демократіях на шляху поширення практики політичної корупції вже встановлені системні бар'єри (інституційні та нормативно-правові), які продовжують вдосконалюватися. Палермська конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.) передбачає прийняття комплексу заходів з попередження корупції, а також визначає головні напрямки та пріоритети державної антикорупційної політики щодо сприяння доброчесності публічних посадових осіб, виявлення корупції, покарання за корупцію та надання державним органам достатньої свободи дій з метою перешкоджання неправомірному впливу на їх дії в боротьбі з корупцією. Під попередженням корупції в конвенції пропонується розуміти діяльність суб'єктів антикорупційної політики, що спрямована на виявлення, вивчення, обмеження або усунення явищ, які або породжують корупційні правопорушення або сприяють їх розповсюдженню. Цілями антикорупційної політики проголошуються - зниження рівня корупції та забезпечення

про факти корупції та корупціогенні фактори, а також на вільне висвітлення їх у ЗМІ; створення стимулів до заміщення державних посад та посад державної та муніципальної служб невідкупними особами. Перехідні посткомуністичні суспільства, тобто такі що знаходяться в процесі переходу до демократії, є особливо вразливими для політичної корупції. Демократія не є уособленням ідеального, безпроблемного суспільства. Добре відомо, що встановлення демократичного ладу не веде до автоматичного вирішення суспільних проблем. Однак, демократія є найсприятливішим підґрунтям для їхнього розв'язання або пом'якшення, оскільки створює необхідні умови для поширення інформації щодо цих проблем, їх дослідження, пошуку шляхів подолання та вироблення відповідної політики. Проблема політичної корупції не є винятком. І хоча вона навряд чи буде колись повністю ліквідована за умов сучасної представницької демократії, її масштаби, а отже й руйнівний вплив, можуть бути значно зменшені. Політична корупція руйнує фундаментальні демократичні процеси й суттєво підриває ціннісні, політичні та правові засади демократичного ладу в цілому. І щоб існувати, демократія має здолати політичну корупцію. Іншого шляху до майбутнього у демократії немає.

Отже тема політичної корупції є надзвичайно актуальною для України - як і для інших країн, у яких відбуваються процеси глибинних суспільно-політичних трансформацій. Політична корупція є суттєвою перешкодою на шляху формування демократичної правової держави, оскільки спотворює волевиявлення громадян, знижує ефективність влади, її прозорість і підзвітність суспільству. Як наслідок - відбувається відчуження суспільства від влади та політики загалом, підривається віра громадян у дієвість принципу верховенства права, що в загальному підсумку призводить до девальвації демократичних цінностей, формування суспільного запиту на «сильну руку», створюючи загрозу повернення до авторитаризму.

Політична корупція гальмує процеси європейської інтеграції України, негативно впливає на її міжнародний імідж. Влада, яка вдається до політично корупційних дій всередині країни, або «патрунує» політичних корупціонерів, не може вважатися надійним партнером для інших країн та міжнародних організацій. Відсутність реального прогресу в боротьбі з корупцією й натомість зростання її рівня, порушує питання про ефективність використання міжнародної допомоги Україні в цій сфері.

В Україні відзначається відчутне загострення проблем політичної корупції та намагання міжнародних

вищі владні інститути, що цілком логічно, зважаючи на ті, що саме смороду встановлюють «правила гри» для інших, слугують взірцями поведінки й способів дій, мають можливість безпосереднього впливу (у т.ч. корупційного) на підпорядковані їм у тієї чи іншої способу суб'єкти.

Політичною корупцією вражені провідні політичні партії, оскільки чітке дотримання законодавства та моральних стандартів ставити політичні сили, які спробують їх дотримуватись у явно нерівне становище з тими, хто їх не дотримується.

Вищі владні інститути не виявили достатньої політичної волі для протидії поширенню політичної корупції, гірше того - у багатьох випадках їх представники стали ініціаторами чи учасниками політично корупційних схем. Зі свого боку, громадянське суспільство в Україні ще не досягло того рівня зрілості, за якого воно могло б стати на перешкоді розвитку цих тенденцій. За таких розумів, існує ймовірність поширення політичної корупції на всю систему політичних і владних відносин, що створює реальну загрозу національній безпеці.

У суспільстві переважають негативні оцінки всіх владних інститутів стосовно їх намірів і спроможності боротися з політичною корупцією. Це зумовлює песимістичні оцінки динаміки рівня політичної корупції в майбутньому. Протидія політичній корупції (як і «звичайній», бюрократичній) є малоефективною й не має системного характеру. Політична корупція не розглядається як самостійний об'єкт протидії, звинувачення в ній не мають юридичних наслідків і часто використовуються в політичному лексиконі як засіб політичної боротьби, компрометації й дискредитації інших органів влади та політичних опонентів. Зусилля та ініціативи різних органів влади, спрямовані на протидію політичній корупції, досить часто нівелюються їх конкуренцією, зумовленою різновекторними політичними інтересами. У країні немає інституту влади, який мав би статус, повноваження та суспільну довіру, необхідні для вироблення та реалізації антикорупційної політики.

Зважаючи на особливості політичної корупції як явища, протидія їй передбачає реалізацію цілісної стратегії. Вона має охоплювати як заходи, спрямовані на підвищення впливу громадян на владу та посилення механізмів політичної відповідальності партій, владних інститутів та окремих посадових осіб, так і власне антикорупційну складову. Практична реалізація такої стратегії буде можливою лише за наявності політичної волі влади та активної позиції громадянського суспільства. Його рішучої